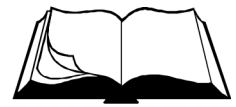

מִי יֵם הַיָּם

"אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד" (ברכות ח').

גליון 589

תענית י"ז בתמוז, בין המצרים

תמוז תשפ"ו

ההלכות נערכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דינר שליט"א – רב ביהכ"נ צא"י "דברי שיר" ב"ב

תענית י"ז בתמוז

אכילה לפני עלות השחר

▲ בליל שבעה עשר בתמוז מותר לאכול ולשתות. חובת הצום מתחילה בפועל מעלות השחר (ש"ע ס' תקנ"ט סעיף ב'). אם הלך לישון בליל התענית, אסור לו לאכול, אפילו קם לפני עלות השחר, א"כ התנה לפני השינה שיאכל לאחר שיקום, אבל לשתות מותר, אפילו לא התנה על כך. ולכתחילה ראוי להחמיר ולהתנות גם על שתיה (ש"ע ס' תקס"ד ומשנ"ב ס"ק ו').

ואם עבר ואכל לפני עלות השחר אע"פ שלא התנה על כך לפני שנתו לא הפסיד תפילת "עננו". וכן מותר לעלות לתורה ולישא כפיו במנחה ולהיות שייך (ע"י "שבט הקהתי" ח"א ס' ק"פ). אמנם בעל נפש יחמיר שלא לאכול כלל בליל התענית (שעה"צ ס' תקנ"ט ס"ט).

▲ אע"פ שבדרך כלל אסור לאכול חצי שעה לפני עלות השחר, יותר מכביצה פת ומזונות, משום שמא ימשך לאכול גם אחרי עלות השחר (משנ"ב ס' פ"ט ס"ק כ"ז), בליל תענית ציבור (באופן שהתנה מראש) מותר להתחיל לאכול אפילו סמוך לעלות השחר ואין חשש שמא ימשך, משום שבעלות השחר מתחיל התענית (שו"ת "שבט הלוי" ח"א ס' קל"ח).

שטיפת הפה

▲ אין לשטוף את פיו במים בבוקר, ובמקום צער מותר לעשות כן, אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו כלפי מטה, כדי שלא יכנסו מים לגרונו (משנ"ב ס' תקס"ח ס"ק י"א).

להרחיץ

▲ מותר לרחוץ אפילו את כל הגוף בתענית (ש"ע ס' תקנ"ט סעיף ב'). אך נוהגים להחמיר שלא לרחוץ כל גופו במים חמים (שעה"צ שם ס"ק ח').

קטנים

▲ קטנים אינם חייבים לצום אך אם יש בהם דעת להתאבל, ראוי לחנכם שיאכלו רק מאכל פשוט, כדי שיתאבלו עם הציבור (משנ"ב ס' תקנ"ט ס"ק ה').

חתן וכלה

▲ חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשטה חייבים להתענות בי"ז בתמוז, דאחי אבילות דרבים ודחו רגל דרבנן, ועוד ביחיד מקרא מלא דיבר הכתוב (תהילים קל"ז ו'): "אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי" ("ביאור הלכה" ריש ס' תקמ"ט בשם ריטב"א).

▲ חתן וכלה שמתחתנים ביום ט"ז בתמוז ערב התענית יתענו ביום חופתם וגם ביום התענית ("אגרות משה" או"ח ח"א ס' קס"ז), ואם אין בכוחם להתענות בשניהם יתענו רק בתענית ציבור, ועכ"פ יתענו ביום חופתם כמה שעות אם אפשר.

▲ כשיש חתן בביהכ"נ אומרים סליחות עד הרחמים והסליחות (כן המנהג ברוב המקומות, וע"י משנ"ב ס' קל"א ס"ק כ"ז כ"ח), אבל החתן עצמו אינו אומר סליחות כלל (שע"ת ס' קל"א ו"לוח א"י"י חודש שחון), ואומרים "אבינו מלכנו" ("ערוך השולחן" ס' קל"א סעיף י"ז).

קיבוץ בגדים - משא ומתן של שמחה

▲ מותר לכבס בתעניות, אבל בתענית של י"ז בתמוז ועשרה בטבת אולי יש למעט משום משא ומתן של שמחה ("חוט שני" הל' שבת חלק ד' ע"י שפי"א, ומקורו מ"ביאור הלכה" ס' תקנ"א סעיף ב' בשם "אליה רבה" ופמ"ג, דאפשר יש להחמיר בי"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מ"ח עד התענית, וכוונתו רק ב' תעניות אלו, שזה משום אבילות על החורבן, וגם בדברים שאסור מעיקר הדין).

ויש סוברים שמותר בכל אלו (הגהות "דעת תורה" שם, שיש טעות סופר בדברי ה"אליה רבה", ואין שום מקור לדיון זה).

שבת ואכל או ברך על אוכל

▲ אם טעה ושכח שהיום צום ואכל, אסור לו להמשיך לאכול, שמי שאכל שום יחזור ואכל שום? (משנ"ב ס' תקמ"ט ס"ק ג') אם כבר ברך על דבר מאכל - אסור לו לאכול ממנו, אלא יאמר מיד "ברוך שם וגו'" ("שערי תשובה" ס' תקס"ח ס"ק א').

מי שבטעות אכל או שתה ביום התענית צריך לגמור התענית וא"צ להתענות ביום אחר, א"כ כוונתו להפירה (וכן איתא במהרי"ל שציונה לאחד להתענות אח"כ לכפרה), (משנ"ב ס' תקס"ח ס"ק ח').

חזרה בתשובה

▲ חייב כל איש לשום אל לבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה, כי אין העיקר התענית אלא הכנה לתשובה, וכן אותם אנשים ההולכים בטיוול ובדברים בטלים, תפסו הטפל והניחו העיקר (משנ"ב ס' תקמ"ט ס"ק א').

נתינת צדקה

▲ נוהגים לתת צדקה במנחה ביום תענית כדאיתא בגמ' (ברכות ו'): אגרא דתעניתא צדקתא. ויש נוהגים לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב (משנ"ב ס' תקס"ו ס"ק י"ב בשם "אליה רבה").

כשאין עשרה מתענים

▲ אם אין עשרה שמתענים, אין לומר "עננו" בחזרת הש"ץ אחרי ברכת "גואל ישראל". ויש סוברים, שמספיק שיש שבעה מתענים בתענית ציבור, (והשאר אנוסים כגון: שהם חולים) כדי לקבוע ברכת "עננו" אחר "גואל ישראל" (ש"ע ס' תקס"ו סעיף ג', ומשנ"ב ס"ק י"ד). ה"פרי מגדים" (ס' תקס"ו) מסתפק, אם במקום שאין בו עשרה מתענים, יש לומר "עננו" בחזרת הש"ץ ב"שומע תפילה", או לא לאמרו כלל? אבל המשנ"ב (ס"ק י"ג) כתב דמשמע מתשובת הרשב"א וכן מהגהות הגר"א מבואר שעדיף שיאמרו לפחות בברכת "שומע תפילה" לפני "כי אתה שומע" (בלי סיום הברכה "העונה בעת צרה") כיוון שהוא תענית ציבור.

לברר אם יש עשרה שצמים

▲ בסתם מניין בתענית ציבור קבועה כגון תענית מ' תעניות מן הסתם יש עשרה מתענים, ואין צורך לשאול ולברר על כך ("מטה אפרים" ס' תרי"ב סעיף י').

קריאת התורה

▲ אין להעלות לתורה לא בשחרית ולא במנחה את מי שאינו צם, או את מי שאין בדעתו להשלים את התענית, ובדיעבד אם קראוהו, אם הוא ת"ח ומחמת אונס אירע שלא התענה וצר לו לומר להם כדי שלא יהיה חילול ד' בדבר, יכול לסמוך בשעת הדחק על המקילין לעלות. כשהתענית חלה בימים שני וחמישי בשחרית לכ"ע אם קראוהו יכול לעלות, אבל לכתחילה לא יקראוהו. (ש"ע ס' תקס"ו סעיף ו', ומשנ"ב ס"ק י"ט וס"ק כ"א).

אמירת "עננו"

▲ חולה שאוכל ביום התענית לא יאמר "עננו" ("ביאור הלכה" ס' תקס"ה ד"ה בין יחיד).

מי שאכל בשוגג, יכול לומר "עננו", מכיוון שהוא חייב עדיין לצום, ויאמר "ביום צום התענית הזה" (משנ"ב ס' תקס"ח ס"ק ג', וע"י שו"ת "שבט הלוי" ח"ה ס' אות ד' שמיישב הסתירה בזה).

קטן שאינו צם לא יאמר "עננו" במנחה (דגם גדול אינו אומר "עננו" אם אינו צם, ולא שייך בזה חינוך, שו"ת "שבט הלוי" ח"ח ס' קל"א). אמר "עננו" ב"שמע קולנו", וטעה וסיים "ברוך כו' העונה בעת צרה" במקום לסיים ברכת "שמע קולנו" - אם נזכר תוכיד, יכול לומר מיד "שומע תפילה" (שו"ת "שבט הלוי" ח"ח ס' קל"ב), אם נזכר לאחר כ"ד יחזור ל"שמע קולנו" ("ביאור הלכה" ס' קי"ט סעיף ג' ד"ה אם דילג).

ש"צ שאינו צם

▲ אפילו אם יש עשרה מתענים בבית הכנסת, צריך שגם החזן יהיה בין המתענים, כדי שיוכל לומר ברכת "עננו" (ס' תקס"ו סעיף ה'). ואם אין חזן אחר כתב ה"ט"ז שאין לומר חזרת הש"ץ כלל. אולם ע"י ב"שער הציון" (שם ס"ק י"ט) שתמה עליו, מהיכי תיתי לומר כן וכתב דעכ"פ עדיף לחזור חזרת הש"ץ וזכיר "עננו" ב"שומע תפילה".

חולה שצריך לאכול, אינו יכול להיות שייך בתענית ציבור (שם סעיף ה'), אך אם הוא נוטל רק כדורים או תרופה מרה, הוא נחשב לצם. ("ביאר היטב" ס' תקס"ז ס"ק ז') וכן אם אכל רק פחות מכשיעור, נחשב לצם. ואפילו עשה כן כמה פעמים (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

ש"ץ - מי שלא נתמלא זקנו

▲ בתענית ציבור, לא יהא שייך אלא מי שנתמלא זקנו, ואין להקל בזה אפילו ע"י מחילת הציבור (משנ"ב ס' י"ג ס"ק כ"ב).

אולם בשיבות לצעירים לא צריכים להזהר, שהרמ"ם או המשגיח יהיו שייך. כי מאחר וכולם צעירים, לא שייך בזה כבוד הציבור, וגם הבחורים יכולים להיות שייך (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

גלילת ספר תורה בתענית

יש סוברים שמותר לכבד בהגבהה או גלילה למי שאינו צם, כיון שזוהי רק מצוה ולא מוציא רבים ידי"ח (מטה אפרים" ס' תרי"ב סעיף ט"ו). ויש סוברים שלכתחילה יש להחמיר בזה ("ערוך השולחן" ס' קל"ה סעיף י"ב).

קדיש לפני שמו"ע

שאלה: מיד לאחר קריאת התורה אמרו חצי קדיש (כמו בכל שני וחמישי), האם לומר קדיש עוד פעם לפני שמו"ע?

תשובה: אם אומרים קדיש על הבימה, אי"כ לפני העמוד לא יאמרו קדיש כי אין במה להפסיק בין הקדישים, "יהללו" ו"לדוד מזמור", אין זה הפסק (משנ"ב ס' רצ"ב ס"ק ד'), ובעצם הקדיש הולך על קריאת התורה, והא דאמרין הקדיש קודם שמו"ע, כדי שידעו הציבור שהגיע השי"ץ לפני העמוד (לבוש"י שם). במקרה שהולכים לקרוא התורה במקום אחר, וחוזרים לבית הכנסת כדי להתפלל שמו"ע יש לומר הקדיש לאחר קריאת התורה (שעה"צ ס' תרכ"ב ס"ק ז').

פעמיים מנחה בתענית

לא התפלל שחרית בתענית, ומתפלל פעמיים מנחה, בתפילה השניה שהיא תשלומין על שחרית צריך לומר "עננו" (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

כהן שאינו צם

כהן שאינו צם אינו יכול לישא כפיו במנחה ("לוח א"י" צום גדליה, בשם הפמ"ג, וכו') ב"מחזיק ברכה" קונטרס אחרון ס' קכ"ט ס"ק א', הגר"ח קניבסקי זצ"ל, ויש סוברים שיכול לישא כפיו ("מקור חיים" ס' קכ"ז סעיף ה', וכן הורה הגר"ש אלישיב זצ"ל).

מדיני בין המצרים

כל דיני בין המצרים מתחילים כבר בליל י"ז בתמוז ("ארחות רבינו", הגר"ש אלישיב זצ"ל, בעל "שבט הלוי" זצ"ל) שמחות ושירה

האשכנזים נוהגין שלא לעשות נישואין מ"ז בתמוז ואילך (רמ"א ס' תקנ"א סעיף ב'), אבל אם עושים נישואין בט"ז בתמוז ביום מותר להמשיך את הסעודה והריקודים בליל י"ז בתמוז כרגיל (שו"ת "אגרות משה" אורח חיים תשי"ח ובשו"ת "רבבות אפרים" ס' שעה"ה, "ארחות רבינו" ח"ב עמ' קכ"ח), וכן נוהגים הרבה בזמננו מכיון שיש ב"ה שפע של חתונות וחוסר באולמות, ומעיקר הדין מספיק שהחופה והייחוד יהיו לפני השקיעה, וממילא חל חיוב סעודה ושמחת חתן (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

י"א שאין נכון כ"כ לעשות סעודת שבע ברכות בליל י"ז בתמוז, ואם עושים ישנו קצת מרגילותם, אבל במוצאי י"ז בתמוז ושאר ימי בין המצרים עושים כרגיל ("הליכות שלמה" מועדים פ"ח סק"ח), אבל אין לנגן בכלי זמר בין בליל י"ז בתמוז בין בשאר הימים, ולכתחילה יש להחמיר ולקיימה ללא ריקודים ומחולות, וללא "שמחה יתרה" אלא בשירה (שו"ת "שבט הלוי" ח"ג ס"ח ס"ק קנ"ז, וכן ב"ארחות רבינו" ח"ב מובא שמרן הסטייפלער זצ"ל הורה כך בשמחת "שבע ברכות" שנערכה לאחר י"ז בתמוז).

יש מבני ספרד הנוהגים לעשות נישואין עד ר"ח אב (שו"ע ס' תקנ"א סעיף ב'), ומותרים לעשות סעודת שבע ברכות כרגיל אף לאחר ר"ח ואף עם בשר ויין אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב (עי' שו"ע ורמ"א שם סעיף י').

בן ספרד שעושה נישואין בבין המצרים, י"א דמותר לבן אשכנז להשתתף, כיון שהחתן עושה לפי מנהגו, אבל ירקוד פחות מהרגל (הגר"ש אלישיב זצ"ל), וי"א דאסור לבן אשכנז להשתתף בו (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

בן אשכנז רשאי לנגן בשמחת נישואין של בן ספרד לאחר י"ז בתמוז עד ר"ח אב, אם זו פרנסתו ("ביאור הלכה" ריש ס' תקנ"א בשם פמ"ג).

וכן מצינו בשו"ת מהר"ם שיק (ויד"ד ס' שס"ח) שנשאל על אחד ששלח את בנו ללמוד מוסיקה, ונעשו אבלים ר"ל. ושמ כתב שאם לימוד זה הוא לצורך פרנסה – מותר, אבל אם הוא סתם בתורת זמר – אסור בכל השנה (עי' שם, ועי' שו"ת "זכר לשמחה" ס' ס"ז).

החתן והכלה אסורים בכל איסורי בין המצרים ולכן אסור לגלח בימים אלו ולא לשמוע ניגונים בכלי שיר.

גם לפי מנהג האשכנזים עורכים סעודת אירוסין.

ריקודים ומחולות אסורים מ"ז בתמוז ואילך, אפילו בסעודת אירוסין (משנ"ב ס"ק ט"ז).

נוהגים שלא לשמוע שירה ונגינה מקלטות (קסטות), אפילו שירי רגש, ואפילו שירים על חורבן ביהמ"ק אפילו בלא תזמורת (הגר"ש אלישיב זצ"ל, בעל "שבט הלוי" זצ"ל, והגר"נ קרליץ זצ"ל). גם לבני ספרד שנוהגין נישואין עד ר"ח, שלא במקום מצווה נוהגין שלא לשמוע מוסיקה ("כף החיים").

מותר לשיר בפה אפילו בציבור (כגון בעת "סנטוחה" בישיבה), ומ"מ ימנע בשירה (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

מותר לעשות סעודת בר מצוה בבין המצרים ויש לשיר רק בפה בלי תזמורת (הגר"ש אלישיב זצ"ל). ולבני ספרד מותר אף ע"י כלי שיר במקום מצוה.

בקידוש לבנה מותר לרקוד ולשיר "טובים מאורות" (הגר"ח קניבסקי זצ"ל).

תספורת

האשכנזים מחמירים שלא להסתפר מ"ז בתמוז, והספרדים מחמירים רק בשבוע שבו חל תשעה באב (שו"ע ס' תקנ"א סעיף ג', רמ"א ס"ד).

האיש והאשה שווים באיסור זה, אך לאשה הצריכה לספר שערותיה לצורך כיסוי הראש, מותר (משנ"ב ס"ק ע"ט).

תספורת לילד בגיל שלוש אסורה בשלושת השבועות, ואף כמה שערות בודדות כמו שנוהגים שהרב גוזר לילד אסור (הגר"ח קניבסקי זצ"ל). וכן כל תספורת של קטנים אסורה (שו"ע ס' תקנ"א סעיף י"ד ורמ"א שם).

במקום שיש מנהג שהמתגלח בג' שבועות אינו מקבל עליה, אף אם אין שם אלא כהן אחד או לוי אחד אין לקרותו לעליה, ועדיף שיצא מבית הכנסת בשעת הקריאה ("שבט הלוי" ח"ט תשי"א קל"א).

גילוח בין המצרים

שאלה: האם איסור הגילוח בין המצרים הוא רק על שערות הראש או על כל שערות הגוף?

תשובה: איתא בשו"ע (ויד"ד ס' ש"צ סעיף א') אב"ל אסור לגלח שעריו א' שיער ראשו וא' שיער זקנו וא' כל שיער שבו, ואפילו של בית הסתרים וכו', עי' שם. הר"י מבואר שמדיני אבילות אסרו גילוח על כל הגוף, ואכ"י בין המצרים שגזרו בדיני אבילות מסתבר שגזרו על הכל, בין לאיש ואשה (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

תספורת לבני ספרד בישיבות אשכנזיות

שאלה: בני ישיבות ספרדיים שאיסור תספורת אצלם נהוג רק בשבוע שחל בו ט"ב הלומדים בישיבות אשכנזיות, האם מותרים להסתפר בשלושת השבועות?

תשובה: יש סוברים שמותר להם להסתפר ואין בזה משום "לא תתגודדו", כיון שידועים בזה דעות המחבר והרמ"א (הגר"ש"י איוערבאך זצ"ל, "הליכות שלמה" פרק י"ד אות ו'), ויש סוברים דמן הראוי שיהנו כמנהג המקום, לא להסתפר ולהתגלח בשלושת השבועות, וכן אם באמצע בין המצרים נוסע לביתו ואח"כ חוזר לישיבה לא יסתפר בביתו (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

קציצת צפרניים

מותר לקצוץ צפרניים עד השבוע שחל בו תשעה באב (עי' משנ"ב ס"ק כ'), שפליגי רק בשבוע שחל בו תשעה באב.

רחיצה ומקום סכנה

מותר להתרחץ בים ובבריכה עד ר"ח אב, וגם מי שלא היה בים עד כה יכול להתרחץ בים אחר י"ז בתמוז, אלא שיש להיזהר ביותר שלא להיכנס למקום סכנה (בעל "שבט הלוי" זצ"ל). וכן יש להיזהר בימים אלו מללכת למקום סכנה, וכן כל טיפול רפואי (שיש בו סכנה) שאינו צריך לעשותו דוקא בג' שבועות ראוי לדחותו לאחר תשעה באב (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

ברכת "שהחינו"

טוב שלא לברך ברכת "שהחינו" בימי "בין המצרים" על פרי או מלבוש, אבל מברכים על מצוות כגון מילה ופדיון הבן (שו"ע שם ס' י"ז).

בשבת אין להחמיר בזה, ובר"ח אב הדין כמו בשבת (משנ"ב ס"ק צ"ח, ושעה"צ שם).

על הולדת בת בימי "בין המצרים" ודאי מברך "שהחינו" (בעל "שבט הלוי" זצ"ל).

פרי חדש שאי אפשר לשומרו עד שבת מפני שיתקלקל, אפשר לברך עליו "שהחינו" ולאכול (משנ"ב ס"ק ק"א) וכן חולה שנוקד לפני חדש רשאי לאכול אולם לא יברך עליו "שהחינו" (שם ס"ק צ"ט).

ברכת "שהחינו"

שאלה: מי ששומע אחר המברך ברכת "שהחינו" כגון בברית מילה וכדומה, האם אפשר לכוון לצאת ממנו בברכת "שהחינו" לעצמו לצורך רשות?

תשובה: כאשר עונה אמן לברכת חברו, זהו בגדר הסכמה לברכת חברו, אבל כשמתכוון לצאת, הווי כאילו הוא עצמו מברך אותה ברכה, ולכן אין לכוון לעצמו לצאת בברכת "שהחינו" מחברו אם אין בו היתר מיוחד (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

ברכת "שהחינו" בערב שבת

שאלה: מי שיש לו בנד חדש לכבוד שבת, האם צריך להמתין ולברך לאחר קבלת שבת, או יכול לברך מיד?

תשובה: מכיון שלובשו לכבוד שבת זה נחשב כאילו הוא כבר לובשו לצורך שבת, ויכול לברך ברכת "שהחינו" מיד כשלובשו, אפילו עדיין לא קיבל עליו שבת (הגר"נ קרליץ זצ"ל). ויש סוברים שאין לברך ברכת "שהחינו" עד לאחר שקיבל עליו שבת (הגר"ח קניבסקי זצ"ל).

טיולים

לכתחילה יש להימנע מלעשות טיולים בין המצרים, היות שזהו זמן אבילות לעם ישראל (הגרא"ל שטינמן זצ"ל).

חיבה

היכן כתב השו"ע הלכה למעשה לכהן גדול?